

یادداشت سعید درگاه پور کارشناس و پژوهشگر حقوق بین‌الملل

فعالسازی مکانیزم ماشه (Snapback) در برجام و راهکارهای جمهوری اسلامی ایران برای مواجهه با آن

مکانیزم ماشه که در اسناد برجام (JCPOA) و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل (UNSCR ۲۲۳۱) پیش‌بینی شده، سازوکاری است که به طرف‌های توافق اجازه می‌دهد در صورت «نقض قابل توجه» تعهدات ایران، روند بازگشت تحریم‌ها را بدون نیاز به اجماع کامل شورای امنیت، فعال کنند. به بیان ساده، Snapback به معنای «بازگشت فوری تحریم‌ها» (یعنی تحریم‌های شورای امنیت است).

به گزارش خبر پایگاه اطلاع رسانی اعتلای نهادهای مردمی، در یادداشتی از سعید درگاه پور کارشناس و پژوهشگر حقوق بین‌الملل و مسئول کمیته بین الملل جمعیت اعتلای نهادهای مردمی انقلاب اسلامی با عنوان «فعالسازی مکانیزم ماشه (Snapback) در برجام و راهکارهای جمهوری اسلامی ایران برای مواجهه با آن» آمده است:

مکانیزم ماشه که در اسناد برجام (JCPOA) و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل (UNSCR ۲۲۳۱) پیش‌بینی شده، سازوکاری است که به طرف‌های توافق اجازه می‌دهد در صورت «نقض قابل توجه» تعهدات ایران، روند بازگشت تحریم‌ها را بدون نیاز به اجماع کامل شورای امنیت، فعال کنند. به بیان ساده، Snapback به معنای «بازگشت فوری تحریم‌ها» (یعنی تحریم‌های شورای امنیت است).

این مکانیزم در بندهای ۱۱ و ۱۲ قطعنامه ۲۲۳۱ به وضوح شرح داده شده است و در ماده ۳۶ و ۳۷ برجام نیز سازوکارهای مربوط به حل اختلافات و ارجاع به شورای مشترک و شورای امنیت تشریح شده‌اند.

بند ۱۱ و ۱۲ قطعنامه ۲۲۳۱: اگر یکی از اعضای توافق برجام ظرف ۳۰ روز پس از اعلام نقض تعهدات ایران، از شورای امنیت درخواست بازگشت تحریم‌ها کند و شورای امنیت مانع نشود، تحریم‌ها به طور خودکار بازمی‌گردند.

ماده ۳۶ برجام: سازوکار حل و فصل اختلافات را توضیح می‌دهد که پیش‌نیاز اجرای Snapback است. ماده ۳۷ برجام: وظایف کمیسیون مشترک برجام در رسیدگی به تخلفات و شکایات را بیان می‌کند.

ارزیابی حقوقی و محدودیت‌های اجرایی مکانیزم ماشه در شرایط کنونی:

خروج یکجانبه آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸ و بازگرداندن تحریم‌ها بدون توافق شورای امنیت، این کشور را از جایگاه یک طرف «شرکت‌کننده» در توافق خارج کرده است. از منظر حقوقی و طبق مفاد قطعنامه ۲۲۳۱ و کنوانسیون وین درباره حقوق معاهدات، آمریکا دیگر حق ندارد مکانیزم ماشه را فعال کند. همچنین کشورهای اروپایی، با عملکرد ناکافی در اجرای تعهدات اقتصادی، زمینه کاهش تعهدات ایران را فراهم کرده‌اند.

بنابراین، تلاش آمریکا و تروئیکای اروپایی برای استفاده از Snapback یک اقدام سیاسی فاقد مشروعیت حقوقی است که می‌توان آن را قویاً رد کرد.

ابزارهای متقابل جمهوری اسلامی ایران در سیاست و امنیت بین‌الملل

جمهوری اسلامی ایران با توجه به شرایط حقوقی و امنیتی، می‌تواند از مجموعه‌ای از ابزارهای متقابل برای مقابله با فعال‌سازی مکانیزم ماشه و فشارهای بین‌المللی بهره‌برداری کند:

بازنگری ایران در تعهدات NPT: بر اساس ماده ۴ معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (NPT)، همه اعضا حق دارند از انرژی هسته‌ای برای اهداف صلح‌آمیز بهره‌مند شوند، بدون محدودیت و تعبیض. همچنین ماده ۱۰ این معاهده حق خروج کشورها را در صورت تغییرات اساسی و بخطر افتادن منافع حیاتی کشور فراهم می‌کند. ایران در واکنش به فشارها و نقض‌های مکرر تعهدات طرف‌های مقابل، می‌تواند بخشی از تعهدات خود در NPT را بازنگری یا کاهش دهد و حتی در صورت لزوم از این معاهده خارج شود.

بازرسی و کنترل عبور و مرور کشتی‌ها در تنگه هرمز و خلیج فارس: طبق حقوق بین‌الملل دریاهای ایران حق حاکمیت و حق نظارت بر تردد کشتی‌ها در آب‌های سرزمینی خود را دارد. ایران می‌تواند با استناد به این حق قانونی، روند بازرسی کشتی‌ها از جمله کشتی‌های اروپایی را تشدید کند، به ویژه اگر تحریم‌های بازگردانده شده منجر به افزایش فشار اقتصادی شود. این اقدام هم به عنوان فشار متقابل و هم ابزاری امنیتی قابل بهره‌برداری است.

مکانیزم‌های امنیتی منطقه‌ای: ایران می‌تواند همکاری و هماهنگی امنیتی خود را با کشورهای همسایه و اعضای سازمان همکاری شانگهای، بریکس و جنبش عدم تعهد افزایش دهد و از ظرفیت‌های چندجانبه برای مقابله با فشارهای تحریمی و سیاسی بهره‌مند شود.

استفاده از سازوکارهای سازمان ملل: ایران می‌تواند از ظرفیت‌های مجمع عمومی سازمان ملل و شورای حقوق بشر برای جلب حمایت سیاسی و حقوقی استفاده کند و قطعنامه‌های اعتراضی علیه اقدامات یکجانبه را مطرح نماید.

اقدامات اقتصادی و دیپلماتیک: توسعه روابط اقتصادی با کشورهای غیرغربی، بویژه چین، روسیه، و اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا، و همچنین استفاده از سیستم‌های مالی جایگزین و سامانه‌های مشابه.

استفاده از اصل توازن و متقابل بودن: * طبق حقوق معاهدات، ایران می‌تواند تعهدات خود را مطابق نقض تعهدات طرف‌های مقابل، کاهش دهد یا تعلیق کند.

جمع‌بندی: مکانیزم ماشه (Snapback) در چارچوب برجام و قطعنامه ۲۲۳۱ صرفاً زمانی مشروع است که همه طرف‌ها به تعهدات خود پایبند باشند. خروج غیرقانونی آمریکا از برجام و عملکرد ناقص اروپایی‌ها، مشروعیت این مکانیزم را از بین برده و استفاده از آن علیه ایران، اقدامی سیاسی و حقوقی غیرموجه است.